

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.12>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТЯГАРА ДОКАЗУВАННЯ

Слінько Т.М.,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0000-0001-8411-9655

Слінько Т.М. Конституційне обґрунтування тягара доказування.

Доктрина про тягар доказування повинна зіткнутися, як полюс своєї аргументації, зі своїм зв'язком зі Конституцією і що вона повинна припустити, що доктрина *onus probandi* проектує формулювання, яке виходить за рамки її суворої процесуальної концептуалізації "звичайного" для доступу до сфери конституційного гарантізму, оскільки в юрисдикційному проголошенні права не може бути відмовлено, коли тягарю доведення сторони сприяє як претеріація беззахисності, так і право використовувати відповідні засоби доказування для обґрунтування – доведення – свого позову. Необхідно проголосити суттєвим, що визнання конституційного права тягарем доказування корелює з конституційним правом на ефективний судовий захист. Конституція, крім того, ставить це визнання в процесуальну частину без можливості визнати співвідносне визнання конституційного права тягарем доказування у судді і яке може виправдати *ex officio* докази частини (частково) судді. В європейській моделі конституційне право на тягар доказування співвідноситься з конституційним правом на ефективний судовий захист, яке не характеризується його невизначеністю або казуїзмом – тобто про те, коли тягар доказування повинен діяти в цивільному процесі – але, навпаки, конституційного визнання конкретного і конкретного конституційного права і гарантії, передбаченої Конституцією. Без конституційного визнання права на тягар доказування домогтися ефективного судового захисту було б неможливо, оскільки використання "засобів доказування для їх захисту" має істотне значення для того, щоб сторона мала до нього доступ – до ефективного судового захисту. Правила тягара доведення мають подвійний вимір. З одного боку, вони впливають на сторони, оскільки вказують на необхідність доведення своїх тверджень і обсяг права на доведення того, що вони мають в процесі. З іншого боку, вони є єдиним виходом з роздоріжжя, в якому суд може опинитися, коли сумнівається в достовірності доведених фактів, або тому, що вони не були доведені, або

тому, що докази були недостатніми або незадовільними. Це рішення полягає в ухваленні рішення проти партії, яка не довела сумнівних фактів, що становлять фактичне припущення про верховенство права, застосування якого вона прагне.

Ключові слова: доказ, конституційне доказування, суддівський розсуд, тягар доказування, сторони, судовий процес

Slinko T. Constitutional justification of the burden of proof.

The doctrine of the burden of proof must face, as the pole of its argument, its connection with the Constitution and that it must assume that the doctrine of *onus probandi* projects a formulation that goes beyond its strict procedural conceptualization of the «ordinary» to access the sphere of constitutional guarantee, because a jurisdictional declaration of right cannot be refused when a party's burden of proof is aided by both the preemption of defenselessness and the right to use appropriate means of proof to substantiate – prove – its claim. It must be declared essential that recognition of the constitutional right to the burden of proof is correlated with the constitutional right to effective judicial protection. The Constitution, in addition, places this recognition in the procedural part without the possibility to recognize the relative recognition of the constitutional right as the burden of proof in the judge and which can justify the *ex officio* evidence of the part of the judge (in part). In the European model, the constitutional right to the burden of proof is correlated with the constitutional right to effective judicial protection, which is not characterized by its uncertainty or casuism – that is, when the burden of proof should apply in a civil process – but, on the contrary, by the constitutional recognition of a specific and specific constitutional right and the guarantee provided by the Constitution. Without constitutional recognition of the right to the burden of proof, it would be impossible to achieve effective judicial protection, since the use of «evidence for their protection» is essential for the party to have access to it – to effective judicial protection. Burden of proof rules have a double dimension. On the one

hand, they affect the parties because they indicate the need to prove their claims and the scope of the right to prove what they have in the process. On the other hand, they are the only way out of the crossroads in which the court may find itself when it doubts the authenticity of the facts proved, either because they have not been proved, or because the evidence was insufficient or unsatisfactory. This decision consists in ruling against the party who has failed to prove the facts in question, constituting a factual presumption of the supremacy of the law sought to be enforced.

Key words: proof, constitutional proof, judicial discretion, burden of proof, parties, court process.

Постановка проблеми. У праві ми ніколи нічого не доводимо зі 100% впевненістю. Для вирішення юридичних питань суди можуть звертатися до подібного тягаря доказування, який вони використовують для вирішення фактичних питань. Вони повинні робити це неофіційно, використовуючи тягар доведення лише як емпіричні правила, щоб керувати своїм тлумаченням і застосуванням закону. Під тягарем доказування можна розуміти атрибуцію крім доведення сприятливих для вас фактів в процесі, незалежно від того, чи постає воно пасивним або активним полюсом юридичних процесуальних відносин. Тягар доказування є одним з найбільш фундаментальних інститутів права. Без тягаря доказування було б неможливо застосувати справедливість, оскільки прохання та звинувачення, висунуті серед людей, не потребували б доказів.

Стан опрацювання. Вивчення доказової діяльності у конституційному процесі займався Д. Белов, Ю. Бисага, М. Костицький, Н. Шаптала та О. Щербанюк. Емпірична база – рішення Конституційного Суду України.

Метою статті є аналіз доктринального вивчення реалізації тягаря доказування в конституційному судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. Інститут тягаря доказування є одним із стовпів, які забезпечують реалізацію справедливості та права в сучасних ліберальних демократіях. Адже тягар доказування - це не що інше, як тягар, який доводиться особі доводити висунуті нею твердження за допомогою необхідних правових інструментів.

Найдавніший прояв тягаря теорії доказів динамічний, датується 1823 роком, коли його викрив Є. Бентам, для якого "мистецтво процесу по суті є не чим іншим, як мистецтво введення доказів", за що засудив зловживання і затримки, викликані тягарем доведення.

Opus probandi (тягар доказування) латинське вираження правового принципу, що вказує на те, хто зобов'язаний довести певний факт

перед судами. Даний принцип процесуального права, згідно з яким одна зі сторін зобов'язана доводити певні факти та обставини, відсутність доказів яких призвела б до прийняття рішення, несприятливого для його вимог. Доктрина визначає тягар доказування як "правило рішення або рішення, що дозволяє судді вирішити спір на користь тих, хто на нього не підлягає, у разі, якщо надані докази не є остаточними".

У доказових питаннях тягар, покладений на протиборчі сторони в спорі, ґрунтується на таких принципах, як ефективність доказу, його нейтральність або можливість протиріччя. Вчення про opus probandi широко розвивалося з моменту його початкової постуляції в архаїчному римському праві. Але і практичні причини призводять до пред'явлення сторонам процесуальних вимог з метою полегшення розгляду і вирішення конфліктів.

В тягар доказування входить не тільки доведення наявності зобов'язання, а й його розміру. Принцип тягаря доведення (opus probandi) – це загальний постулат, який допускає винятки щодо демонстрації тих чи інших фактів.

Тягар доказування можна визначити як необхідність доведення сторонами фактів, що становлять фактичне припущення правової норми, яку вони посилаються на свою користь, ризикуючи отримати рішення, несприятливе для їх вимог і опору.

Логічне доктринальне розмежування щодо тягаря доведення передбачає один формальний або суб'єктивний тип та інший матеріальний або об'єктивний.

Першим був сформульований суб'єктивний або формальний тягар доведення. Це було характерно для тих процесів, в яких виключно сторони заявляли і доводили твердження про спірні факти. Суб'єктивний тягар доказування вказував сторонам на доказовий шлях, яким слід слідувати, визначаючи, чи є позивач або відповідач зацікавленою стороною в доведенні наявності фактів у разі виникнення спору. Суддя був "кам'яним арбітром" у спорі, функція якого полягала у вирішенні конфлікту, виключно на підставі фактичних тверджень та доказових засобів, наданих і практикованих стороною, обтяжених доказами. Трибунал не міг перешкоджати роботі сторін своїми запитамі, оскільки саме вони вели процес. Формальний або суб'єктивний тягар лише відповідає на питання про те, кого слід доводити.

Матеріальний, об'єктивний або певний тягар доказування підкреслює те, що необхідно довести, а тому, як тільки оспорюваний факт доведений, судді байдуже, чи був позивач або відповідач тією стороною, яка домоглася свого переконання в наявності такого факту (принцип процесуального набуття). Це дозволяє

більш активну роль виконувати суддя, місією якого було б не тільки застосування правового наслідку в Судовому рішенні, а й співпраця зі сторонами у з'ясуванні реальності фактів. Теорія матеріального тягаря характерна не тільки для кримінального провадження, а й для всіх тих процесів, в яких принцип внеску пом'якшується принципом судового слідства в практиці доказування.

Однак, в залежності від особливостей справи, суддя може, *ex officio* або на вимогу сторони, розподілити тягар при замовленні доказів, під час його практики або в будь-який час процесу до винесення ухвали, вимагаючи доведення певного факту стороні, яка знаходиться в більш сприятливій ситуації, для надання доказів або з'ясування спірних фактів. Сторона вважається такою, що знаходиться в кращому становищі для доведення в силу своєї близькості до доказового матеріалу, оскільки вона має у своєму розпорядженні об'єкт доказування, в силу особливих технічних обставин, оскільки вона безпосередньо втрутилася в факти, що породили спір, або через стан беззахисності або недієздатності, в якому опинився контрагент, серед інших подібних обставин.

Динамічний тягар доказування - це процесуальне поняття, яке передбачає правило судження, яке вказує сторонам на відповідальність за доведення своїх тверджень, а також вказує судді, як зробити оцінку, яка приведе його до пізнання реальності передбачуваних фактів.

У деякому роді можна сказати, що функція доказів полягає в тому, щоб спробувати реконструювати перед судом факти, які сторони стверджували про існування, і переконати його в тому, що сталося насправді. Ця робота з реконструкції часто нагадує роботу історика. Але судді не можуть знати, чи має учасник судового процесу певні засоби доказування. Звідси поняття тягаря доказування в матеріальному сенсі, коли виробництво доказування факту стає «тягарем» для сторони, яка зацікавлена в доведенні його існування. Але тягар доведення в матеріальному сенсі виступає і при відсутності доказування.

у Рішенні від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 КСУ, дослідивши наявні у справі докази, дійшов висновку, що Верховна Рада України «не дотримала встановленої конституційної процедури розгляду і ухвалення Закону № 5475 [Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI зі змінами], про що свідчить те, що Законопроект № 6278 не було розглянуто на засіданні відповідного комітету Верховної Ради України, а також те, що частиною народних депутатів України було порушено вимогу щодо особистого голосування». Виходячи з цього Суд визнав Закон України «Про всеукраїнський референдум» від

6 листопада 2012 року № 5475-VI зі змінами таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) у цілому [1].

При розгляді доказів у конституційному судочинстві є три особливі моменти: 1) підтвердження доказів та їх застосування в процесі, це місце, де суб'єктивний вимір тягаря доведення вступає в дію; 2) оцінка доказів через правила обґрунтованої критики; і, 3) підтвердження фактів для остаточного рішення, це момент для судді, щоб розподілити тягар доведення відповідно до об'єктивного виміру цього інституту.

Тягар доказування був однією з тем, яка заслужила важливий розвиток в останні роки, оскільки факти не слід розглядати поверхнево. Вона вимагає, скоріше, такої ж або більшої доцільності, як при тлумаченні і аргументації з питань права. Докази в конституційних процесах керуються тим фактом, що вони прості, швидкі та ефективні, тому їх особливості дистанціюються від формальності звичайних процесів і принципів.

У зв'язку з тим, що було висловлено конституційним судами, презумпція *de-jure*, яка підтримується нормою дослідження, містить такі особливості: процесуальна зручність, спрямована на виправлення дисбалансу сторін, сприяння рівності сторін у процесі; оціночне обґрунтування захисту та визнання суспільно бажаних цілей, таких як верховенство конституції та конституційних прав. Презумпцію можна спростувати за допомогою прямих чи непрямих негативних доказів, які виправдовують правдоподібну гіпотезу та дозволяють судді розподілити тягар доведення відповідно до потреб справи, щоб визначити, чи підтримується презумпція та чи веде вона до правових наслідків у процесі.

Висновки. Тягар доказування, у світлі «конституційної юстиції», багато що залежить від того, що хочеться продемонструвати, адже якщо цей факт є у зв'язку з конституційним правилом, що має найвище значення, потім, як спосіб збереження встановленої аксіологічної пропорції конституції. Причому не тільки розподіл тягаря доведення повинен бути переглянуто у світлі конституційних цінностей - хоча, в цьому робота, рефлексія обмежується цим - але весь «статус доказова діяльність» потребує перегляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 3. С. 94.